
VJERSKA POZADINA PUTOPISA U DOBA OTKRIĆA

Ivan Pederin, Split

UDK: 821.134.2/3-992 "15/16"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 6/2002.

Sažetak

O zemljopisnim otkrićima dosad je napisano mnogo, novina više nema, ali literaturi o otkrićima pristupa se kao dokumentu koji bilježi da je tad ili tad neki moreplovac oplovio Rt Dobre nade, došao u Tihi ocean ploveći na zapad i slično. Predmetom ovoga rada su putopisi napisani o otkrićima. U radu se istražuje tko je putopise napisao (obično ne zapovjednik), uloga ličnosti zapovjednika, koja često nestaje pred važnošću otkrića, kao primjerice ličnost Kristofora Kolumba; potom kako su Europljani vidjeli urođenike prekomorskih zemalja, koji su bili animisti pa su pisci zaključivali da nemaju nikakva zakona i dvojili jesu li uopće ljudi. Odnos kršćanstva i animizma kao jedno od temeljnih pitanja ranog kršćanstva sada je obnovljen.

Ne želeći ovdje pisati o otkrićima, jer ona su već poznata, opisat ćemo i analizirati izvješća o otkrićima kao poluknjiževni rod.

Apostoli su shvatili poruku Duha Svetoga o Duhovima i krenuli u svijet da šire Evanđelje svim pucima. Rano kršćanstvo bilo je prije svega vjera koja se ponajprije proširila u Rimskome Carstvu, ali i u srednjoj Aziji, sve do kineske granice, u Indiji i Africi, pa i u samoj Kini. Duhovno središte kršćanstva bilo je u Jeruzalemu; Rim i Carigrad, pa Aleksandrija bili su sjedišta najdrevnijih i najčasnijih biskupa kršćanstva, a potom kulturna i upravna središta sa svetištima, iz kojih se upravljalo prostranim Carstvom, koja se u duhovnom pogledu ipak nisu mogla mjeriti s Nazaretom i Svetim Grobom. No duhovno središte kršćanstva izgubljeno je zauvijek na kraju križarskih ratova, kad je Jeruzalem postao središtem triju monoteističkih vjera. Jeruzalem je izgubljen u doba kad je vjera kod kršćana već bila u opadanju. Ona je dosegla najnižu točku u XVI. st. pa je vjerska obnova počela tek s Tridentskim koncilom.

Mogućnost pada Jeruzalema izazvala je neurozu u kršćanstvu, pa su Papa i francuski kralj pokušavali spriječiti pad tako što su tražili saveznike u srednjoj Aziji koji će Saracene napasti s leđa; pokušavali su obratiti mongolskog kana na kršćanstvo, tražeći u njemu saveznika protiv islama. Ti pokušaji nisu urodili uspjehom i Jeruzalem je pao. Danas prevladava mišljenje da je do zemljopisnih otkrića došlo iz gospodarskih razloga, da bi se zaobišlo Arape i našao

drugi put do Indije, odakle su dolazile mirodije. Tako su mletački putnici pokušali stići do Indije kopnom preko Rusije i Perzije. I Pietro Martire d'Angleria (1455.-1526.) putovao je u službi španjolskog kralja i napisao "*Legationes Babilonicae libri tres, 1518. De rebus oceanicis et orbe novo*".

Križarski ratovi značili su konačni poraz kršćanstva u borbi protiv islama pa je kršćanstvo otad postalo isključivo europska vjera, što je bilo vrlo opasno za vjeru koja se misionarski obraćala svim ljudima na svijetu u smislu duhovne poruke na Pedesetnicu. Još više negoli traženje novih trgovačkih putova za Indiju, to je potaknulo Europljane da traže i otkrivaju kršćane u Africi i Aziji i da s njima sklapaju saveze protiv islama koji je zapljuskivao Europu. Tako je Europa XV./XVI. st. postala uljudbom putnika, što je bilo posljedica neuroze izazvane padom Jeruzalema. Kao putnička uljudba Europa je nadišla svaku drugu uljudbu, čak i grčku, koja je stvorila sliku svijeta od otoka Tule u sjevernom Atlantiku do Taprobane (Sri Lanka), pa i Kartazane, koji su oplovili Afriku. Trgovina je pritom svakako imala svoju ulogu, ali je bila vezana s bankarstvom, a bankarstvo je bilo temelj gospodarske misli svetog Tome Akvinskoga, koji je našao izlaz iz kanonističkih rasprila o lihvi i kamati i odredio što je u bankarstvu bio dopustivi dobitak.¹

Kristofor Kolumbo

Kristofor Kolumbo (talijanski Cristoforo Colombo i španjolski Cristóbal Colón) isplovio je u kolovozu 1492. U namjeri da doplovi do Indije, ploveći na zapad on je otkrio Ameriku. Nakon još nekoliko otkrivačkih putovanja Kolumbo je umro, a da nije znao da zemlja koju je otkrio nije Indija. O njegovim putovanjima očuvali su se njegovi brodski dnevници "Relaciones, cartas y otros documentos concernientes a los cuatro viages que hizo el almirante Cristóbal Colón para el descubrimiento de las Indias Occidentales".² Prije početka dnevnika čita se invocacija bilježničke isprave "In nomine D.

¹ Za svetog Tomu Akvinskoga zajam koji se daje siromahu je ljubav prema blišnjemu, to je *mutuum* za koji se ne uzima kamata; zajam koji se daje trgovcu može se dati uz kamatu, ali kreditor mora uzeti i dio rizika što odgovara kamati. Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva*, Split, 1996.

² Služio sam se izdanjem "Collección de los viages y descubrimientos que hicieron per mar los Españoles desde fines del siglo XV. con varios documentos inéditos concernientes á la historia de la marina castellana y de los establecimientos españoles en Indias coordinada é ilustrada por don Martín Fernández de Navarrete, Tomo I. Viages de Colón: Almirantazgo de Castilla", Madrid, año de 1825.

N. Jesu Christi” kojom se naglašava kršćanski karakter putovanja, te osuđuje idolatrija i sva krivovjerja; napominje se istjerivanje Arapa iz kraljevine Granade, kao i istjerivanje Židova. Tek onda počinje dnevnik; nije ga pisao sam Kolumbo nego brodski pisar, koji o admiralu piše u trećoj osobi jednine. Pisar i autor dnevnika je Rodrigo Dersovedo. No iz uvoda (*Introducción*) ipak slijedi da je Kolumbo osobno jednim dijelom pisao dnevnik, a da je konačnu verziju napisao dominikanac Bartolomé de las Casas, poslije pisac povijesti Indije i zaštitnik urođenika u smislu svojih kršćanskih načela.³ Dnevnik obiluje pojedinostima koje stvaraju ozračje neposrednosti. Dnevnik je poluknjiževni rod, koji potječe od računovodstva, no ubrzo je primio utjecaje od knezova, ratova, pobuna, pučkih tribuna da bi na kraju našao put do osobnosti pisca.⁴ Ovdje valja nešto reći o tome što je bio brod u Kolumbovo doba. Kapetan je bio *magister sui generis*, što hoće reći da je imao stupanj i položaj majstora koji je bio na čelu skupine kalfa i naučnika. Mornari ipak nisu imali stupanj kalfe, dakle kvalificirane radne snage, nego su bili sluge *sui generis*, to je značilo da su radili samo na brodu, a kapetan ih nije smio poslati, primjerice, da mu okopaju vinograd. Na brodu je bio jedan *calafatus ili marangonus*, a to će reći zanatlija, koji je popravljao štete nastale na brodu. Kapetan je morao poznavati astronomiju, (u Kolumbovo doba govorilo se astrologija, a astronomija se razvila kao dijete astrologije), da bi mogao izračunati položaj broda i smjer plovidbe. Osim toga na brodu se nalazio još i pisar, koji je poznao gramatiku, a to je značilo da je znao latinski i da je pisao ugovore o prijevozu tereta, kupoprodaji robe kupljene u nekoj drugoj luci, te na poslijetku brodski dnevnik. Kapetan je uzimao novac u zajam od principala, koji se zvao *socius stans*, kupovao je za taj novac robu i vraćao taj zajam principalu s jednim dijelom dobiti. Iz ovoga je razvidno da je brod istodobno bio astronomski opservatorij, trgovački pothvat, banka, pisarnica, a možda i zanatska radionica u kojoj je sudjelovala čitava posada, pa i kuhar. Na Kolumbovim karavelama putovao je i liječnik, dr. Chanca. Brod je dakle bio kolektivna osobnost, a kapetan je kao *patronus unius barche*, bio čelnik pothvata, ali ne individualnost. U ovom je slučaju brodski dnevnik pisao bilježnik koji je bio upućen i u

³ *E' la Brevissima relación de la destrucción de las Indias*, više izdanja.

⁴ Gustav René Hocke, *Das europäische Tagebuch*, Wiesbaden und München, 1978. str. 17. Prvi koji je pisao o tehnicima računovodstva i knjigovodstva te o trgovačkom moralu bio je Benedikt Kotruljević. Vidi: Ivan Pederin, *Banchieri medievali di Ragusa (Dubrovnik) e Cattaro (Kotor) nel quadro adriatico e mediterraneo. La cambiale, il prestito feneratizio ed il credito ad lucrum. La morale dei mercanti, Adriatico, Genti e civiltà*, Società di studi romagnoli, Cesena, 1996., str. 291-320.

računovodstvo, a sam dnevnik nije bio stvar admirala. Konačna verzija bila je djelo barem triju osoba, a to su bili Kolumbo, Las Casas i pisar. Događaj otkrića nadišao je sve tri osobe i tražio je intervenciju više od jedne osobe, jer je bio iznimno važan. Dnevnik nije dakle osoban, pa pisar ništa ne kaže o svojoj osobnosti, ali zato posvećuje vrlo mnogo prostora svim dnevnim događajima; opisuje susret s jednim portugalskim brodom, piše o zavisti Portugalaca, opisuje vjetrove, struje, morsku floru, na osnovi koje zaključuje da obala nije daleko, opaža pticu koja nadlijeće brodove i napokon opisuje admirala kako na koljenima zahvaljuje Gospodinu što ga je doveo do uspješnog kraja putovanja. Potom opisuje kako su brodovi pristali uz obalu 11. listopada i vidjeli posve gole ljude i žene. Odmah je počelo trgovanje s urođenicima, koji su trampili pamuk, papige i drugo. Admiral je vjerovao da će se domorodci brzo i lako obratiti na kršćanstvo jer nisu pripadali nijednoj vjerskoj sekti. Razvidno je da su vjerski motivi bili jedan od glavnih razloga susreta. Pa ipak, mornari su opazili da urođenici nose naušnice od zlata, te su pokušavali od njih doznati odakle im ta kovina. Posada se tako našla u mitskom položaju između religije i zlata, koje je postalo najvećom napasti ovih ljudi.

Odmah nakon iskrcavanja dnevničke se bilješke počinju javljati u prvom licu jednine. Pisac je sada opsjednut mišlju kako steći ili naći što više zlata. Želja da se obogati sada stvara individualnost, ne osobnost, jer je Desorvedo bio čovjek kao svi ostali. Nije bio spretan na peru niti je znao pisati lijepim stilom, nije imao mašte niti je imao osobitu naobrazbu, ali je zato njegov dnevnik bio dnevnik o jednom od najvećih događaja u povijesti općenito, a on je odmah podlegao strasti koje nitko od nas nije pošteđen: to je strast za bogatstvom iz kojeg je nastao suvremeni zapadni individualizam, sličan individualizmu Ananijine žene Safire, koja je s mužem prodala sve što je imala u korist svoje ranokršćanske zajednice, ali je sakrila jedan dio novca dobivenog prodajom. Kad ih je apostol Petar o tome pitao, ona i muž su lagali i Gospodin ih je odmah ubio (Dj 5,1-11). Posada postaje poput onoga bogatog mladića koji nije imao snage prodati svoje bogatstvo i podijeliti ga siromasima da bi slijedio Isusa (Lk 18,18-23).

Dnevničko se pripovijedanje sada stapa s velikim povijesnim događajima i poprima mitske dimenzije. Mit je sveta povijest doba nastanka, pripovijedanje o događajima koji su se zbili uz sudjelovanje nadnaravnih bića u njihovim djelatnostima stvaranja. Mit otkriva otajstva postojanja, tumači zašto je čovjek takav kakav jest,

zašto ima spolni nagon, zašto je smrtan.⁵ Otkriće Amerike bio je događaj gotovo sličan stvaranju svijeta, te pojašnjava nastanak suvremene pohlepe za velikim bogatstvima i pojavu ljudi koji za kratko vrijeme steknu vrlo mnogo ili postignu veliku moć i vlast. Brodski dnevnik koji je napisao osrednji pisar postaje stoga važan, važniji negoli slavni roman. Umberto Eco kaže da pisanje romana ima malo zajedničkog s riječima u prvom stupnju. *Scrivere un romanzo è una faccenda cosmologica, come quella raccontata dal Genesi (...) Intendo che per raccontare bisogna anzitutto costruirsi un mondo, il più possibile ammogliato sino agli ultimi particolari.*⁶ Razlika koja dijeli Dersoveda od romanopisca jest da on nije trebao konstruirati svijet, nego ga je otkrio, što svrstava njegovu pripovijetku u krajnje granice svijeta, među događaje koji su izmijenili tijek svjetske povijesti.

Pisar je odmah počeo učiti urođenike kako će se prekriziti, posvuda je podizao križeve i raspela, ali se istodobno raspitivao gdje će naći bisere. Urođenici su imali strijele bez željeznih šiljaka, ali su imali bronce i zlata. Kolumbo je naložio da se ispali hitac iz topa kako bi im pokazao moć kojom raspolaže. Urođenici su se bacili na zemlju i odmah mu donijeli zlato. Onda se admiral počeo raspitivati o mirodijama, dnevnik opisuje luke i mogućnosti plovidbe, popravak jednog broda koji je propuštao vodu, spominje jednu veliku morskou kornjaču, navodi imena otoka i rijeka; sve skupa izgleda poput mita o stvaranju svijeta. Jedan mornar je silom doveo četiri muškarca i dvije mlade žene. Kolumbo je urođenicima podijelio odjeću i pustio ih da odu, jer oni su svi bili kraljevi podanici - *porque hombres y mujeres sono todos de vuestras Altezas, asi desta isla en especial como de las otras.*

O prvome Kolumbovom putovanju svjedoči i pismo dr. Charcoa napisano poput bilježničke isprave, s mnogo pojedinosti u kojima se opisuje popravak šteta na brodovima, potom stabla i napokon Indijanci, koji su ljudožderi.⁷ Putopis sadrži i Kolumbovu posvetu kralju, koju Kolumbo započinje s laskanjem, govoreći o slavi koju je pribavio kruni: *...enlaza de tal modo los derechos del Trono agosto de V. M. con las glorias de la Nacion Española.* Odmah potom Kolumbo ističe da je putovanjem ostvaren i napredak u

⁵ Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, 1963., str. 15.

⁶ Umberto Eco, *Il nome della rosa*, Milano, 171990. Postile a *Il nome della rosa*, 1983., str. 573.

⁷ Pismo je sastavni dio kodeksa koji se čuva u: Real Academia de la Historia i sastavni je dio kodeksa koji je sačinio redovnik Antonio de Aspa. Kodeks sadrži i prijevod putopisa Pedro Martir.

umijeću plovidbe, napredak zemljopisne znanosti, matematike, politike i astronomskih pretpostavki koje je sada praksa potvrdila. Junak putovanja više nije Kolumbo, nego Kruna. Ovim putovanjem nastao je suvremeni pojam slave, koji je postao temeljnom strašću Renesanse. Sad se slava nije više oslanjala na rimsku i grčku književnost, nego na veliko djelo. Slava se međutim usmjeruje prema znanstvenim otkrićima i napretku, a Kolumbo je bio znanstvenik koji je poznao matematiku i astronomiju svojega doba i dao im potvrdu u praksi. No znanost i otkrića ograničili su mitski i fantastički karakter viteškog romana i uklonili čudo i čarolije iz književnosti, koju su umjesto toga obogatili stvarnom pustolovinom što se ostvaruje upravo na putovanju kojem je znanost dala praktični karakter.

O drugome putovanju svjedoči *Memorial* koji je Kolumbo poslao kralju preko svojega *oratorea* Antonija Torresa, zapovjednika broda *Marigalante*. Kralj je s kraljicom primio Torresa u audijenciju 3. siječnja 1494. O trećemu putovanju saznajemo iz pisma samog Kolumba upućenoga kralju, u kojem on opisuje sve attribute koje će Kruna moći dobiti od otkrivenih zemalja i opravdava se što još nije poslao brodove natovarene zlatom; opisuje urođenike, njihovo oružje, plesove itd. Na posljetku Kolumbo piše koliko je čitao kod Ptolomeja da je zemlja plosnata, a sada vidi da nije plosnata, nego da je okrugla, te da je uzalud tražio Zemaljski raj, koji da se najvjerojatnije nalazi među zvijezdama; no plovidba do zvijezda ipak nije moguća, odnosno moguća je, ali samo po milosti Božjoj. Bilo je jasno da je Kolumbo dobro poznao grčki i rimski zemljopis, da je poznao i arapski zemljopis, te da je u tom pismu nastojao usuglasiti svoja otkrića sa stečevinama dotadašnje zemljopisne znanosti.

Iz ovoga putopisa, koji su napisale barem četiri osobe, a u njemu su se sastajali dnevnički elementi, značajke pisma i diplomatski elementi, slijedi da su urođenici u otkrivenim zemljama bili ljudska bića i djeca Božja, ali da na svoju nesreću nisu poznavali Božju objavu, pa da je slijedom toga dužnost Španjolaca bila da ih obrate. Taj čimbenik shvaćen kao djelo milosrđa u sljedećim desetljećima postat će političkim pitanjem.

U ovom putopisu skromna Kolumbova ličnost javlja se kao ličnost znanstvenika koji nije umio usuglasiti stečevine antičkog zemljopisa sa svojim otkrićima, slično kao što jedno stoljeće kasnije *el ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha* nije umio uskladiti sliku svijeta koju je nuđao viteški Amadisov roman sa svakidašnjicom. U ovom se putopisu susrećemo s ličnosti Kolumba kao siromašnog i plašljivog znanstvenika koji ide na Dvor da se pokloni kralju i kraljici, sjaju krune, koja pokazuje slabo zanimanje za znanost, te veličini otuđene države, koja doseže gotovo nadnaravni

stupanj i gotovo ide za tim da istisne Boga. Bila je to kršćanski slaba država, nekršćanska čak i po svom porijeklu. Jer europska se država razlikuje od svih drugih država na svijetu po tome što njezino porijeklo nije božansko. Mojsijeva država božanska je isto kao što je božanska kineska ili japanska država, jer je u tim državama glava države *pontifex*, kralj i prvosvećenik u isti mah. Islamska država također je božanska, a kalif nije bio glava države, nego je to bio carigradski muftija koji je kalifa mogao smijeniti, što se i znalo dogoditi. Zapadna država ima svoje porijeklo od poganskog Rima i Merovinga, Krist je govorio da njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta, a i apostol Petar nije se smatrao svjetovnim knezom u svojoj *Epistola, Pars altera, De Officiis christianorum*, pa je pisao: *Subjecti igitur estote omni humanae creature propter Deum: sive regi, quasi praecellenti; sive ducibus, tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum; quia sic est voluntas Dei,...*(II, 131-16). Las Casas će se ubrzo sukobiti s pitanjem osvajanja novih zemalja u prekomorju i s divljačkim postupcima konkvistadora prema urođenicima.

Ovaj putopis, koji su pisale barem četiri osobe, zapravo nije objasnio pitanja otkrića, koja su ostala konfuzna.

Posljedak otkrića bila je podjela svijeta posredovanjem pape Aleksandra VI. između Španjolske i Portugala, ugovorom u Tordesillasu, 1494. Papinskim bulama *Inter Coetera* i *Eximiae devotionis* sve zemlje zapadno od 46. meridijana pripale su Španjolskoj, a istočno od tog meridijana Portugalu. Tu je papa, sada već i svjetovni knez, intervenirao kao da nije *servus servorum Dei*, kako su srednjovjekovni pape sebe nazivali u ispravama, nego svjetovni knez, pa je njegova podjela svijeta izazvala bučnu bogoslovnu raspru u Španjolskoj. U toj su raspri pravnici Ginés de Sepúlveda, Palacio Rubios, Solorzano Pereira, Gregorio López istaknuli mišljenje da su crvenokošci vrlo glupi divljaci, kojima vladaju niski nagoni i da oni zbog toga moraju biti podložni uljuđenim narodima. Nasuprot tome, bogoslovi i misionari Bartolomé Carranza de Miranda, Domingo Soto, Francisco de Vitoria e Bartolomé de las Casas isticali su da Isus nije papi dao svjetovnu vlast, pa da ni Crkva ne može sebi prisvojiti pravo svjetovne vlasti, te da crkvena vlast koju Crkva vrši ne obvezuje nekršćane.⁸ Bio je to još jedan sukob Crkve s državom koja po svojem porijeklu nije bila kršćanska, a sada je postajala sve jača i sve otuđenija od čovjeka. Crkva se nije htjela poniziti do oruđa svjetovne vlasti.

⁸ Bartolomé de las Casas, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, Madrid, 1979. Prologo de Olga Camps, str. 19.

Vasco da Gama

Nakon ugovora u Tordesillasu portugalski kralj Henrik Pomorac opremio je brodovlje i poslao ga 1493. pod zapovjedništvom Vasca da Game da istražuje istok. Vasco da Gama oplovio je Rt Dobre nade i stigao u Indiju. Henrik je osnovao zavod u Sagresu koji je apstraktne stečevine židovske i arapske znanosti primijenio u praktične svrhe i prve karavele stigle su već 1415. do rta Bojador, a onda su pošle dalje do Baldanze 1435., Rio de Ouro 1444., Senegala 1454. Ta putovanja su malo-pomalo stekla političko i gospodarsko značenje u odnosu na islam. Godine 1485. Diego Cão otkrio je ušće rijeke Kongo, a 1488. je Bartolomé Diaz oplovio Rt Dobre nade, ali nije nastavio putovanje zbog pobune na brodu. Godine 1487. kralj Ivan II. poslao je Pera de Covilhana, koji je dobro znao arapski, u Etiopiju da sklopi savez s tom zemljom protiv muslimana i da istražuje Crveno more. On je stigao u Gou, a poslije i na etiopski dvor, gdje je živio 30 godina.

Vasco da Gama isplovio je sa svojim brodovljem 8. srpnja 1497. Na brodu su se pored ostalih nalazili i tumači Fernão Martins, koji je znao arapski, i Martin Alfonso, koji je znao neke južnosaharske jezike. Vasco da Gama vratio se 1501. s pet od ukupno 13 brodova koji su bili isplovili. Njegov uspjeh bio je vrlo velik: ukinuo je arapski monopol na trgovinu s Indijom, osvojio je Calicut, a poslije je poduzeo još nekoliko putovanja, osnovao kolonije, gradio tvrđave u istočnoj Africi i time osigurao trgovačku prevlast Portugalaca u Indijskom oceanu. Kao upravljač kolonija bio je vrlo krut pa je izazvao mržnju urođenika. Nagrađen je mirovinom, činom admirala, a postao je i velikašem dobivši naslov grofa od Vidigueire.

Roteiro, a to će reći brodski dnevnik, prvog putovanja napisao je Alvaro Velho, časnik na brodu *San Rafael*. Autograf je izgubljen, a jedan prijepis sačuvao se u samostanu Svetog Križa u Coimbri (Portugal) i danas se nalazi u biblioteci grada Porta. Taj je rukopis postao izvorom za velik broj pustolovnih opisa prvoga putovanja, koji su i nastali na temelju usmenih izvora. Među ta izvješća spada *Lendas da India* Gaspara Correa. Fernão Lopez da Castañeda poslužio se *Roteirom* da bi napisao svoju *Historia de descubrimento e conquista de India pelos Portugueses* (Coimbra, 1551.), a isto je učinio i João Barros da bi napisao svoju *Historia da India*, koju je poslije, 1838., izdao u Lisabonu Diogo Kopke kao *Roteiro da Viagem de Vasco da Gama em MCCCCXCVII*. To djelo je mnogo prevedeno. Ono ocrta karakter putopisa iz doba otkrića. Pothvat je vojni i njime zapovijeda časnik, no sam putopis piše niži časnik. Poslije putopis postaje predmetom plagijata - kako bismo rekli danas u doba

razvijenog zakonodavstva o autorskim pravima - ime prvog autora zaboravlja se jer ga događaj nadvisuje.

Autor putopisa drugog putovanja Vasca da Game nije poznat, no on je bio prilično obrazovana osoba, ali časnik nižeg čina, koji nije sudjelovao u pregovorima. Autograf putopisa sačuvao se u dvorcu Ambras u blizini Innsbrucka gdje je nađen i rukopis *Nibelunške pjesme*, a danas se nalazi u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču. Sačuvan je opis nazvan *Calcoena*, napisan na lošem flamanskom jeziku iz pera nepoznatog člana posade, s mnogo pogrešno napisanih imena mjesta. Pisac je vjerojatno putovao sam, a stigao je čak u Meku; opisuje Muhamedov grob, a o Muhamedu piše kao o poganskom đavlu. U Indiji je našao kršćane i Židove. Opisao je Malaku i neka mjesta gdje su se lovile kamenice s biserima. Od ovog putovanja sačuvano je još i pismo *factora* trgovca iz Cremona Francesca Affaitata - Mattea Bagnina. Pismo je napisano u mletačkome narječju i sadrži izvješće obavještajca o portugalskim otkrićima. Tako se obavještajne djelatnosti počinju isprepletati s putopisom.

Nepoznati autor opisa drugog putovanja počinje svoj putopis invokacijom bilježničke isprave. Slijedi datacija, a potom pisac napušta ukočeni stil bilježničke isprave te opisuje pojedinosti plovidbe, ptice koje su letjele iznad brodova, kitove i druge morske životinje. Stil je škrt i koncizan. Potom opisuje ljude tamne kože koji idu u lov na tuljane. Uslijedili su sukobi s urođenicima, ali se spominje i trampa dobara. Autor nastavlja s opisom slonova, pa pingvina. Zapovjednik je poslao poklisare s darovima za poglavicu nekog plemena, poklisari se vraćaju i izvješćuju o prilikama u tom plemenu. Mnogi urođenici nosili su noževe od bronce s koricama od bjelokosti, potom poklisari javljaju o porijeklu mnogih predmeta koje su kod urođenika vidjeli, a oni su ih kupili od arapskih trgovaca; doznaju se pojedinosti o prilikama u Etiopiji. Urođenici smatraju da su Portugalci muslimani, no onda doznaju da su kršćani pa se počinju odnositi neprijateljski prema njima, izbijaju sukobi, slijede hici iz topova. Doznaje se da su indijski kršćani podjarmljeni od muslimana. Onda brodovi dolaze u Calicut u Indiji i zapovjednik posjećuje mjesnog kralja, koji ih poziva na ručak. Kralj želi vidjeti darove i pisma portugalskoga kralja i ne postupa dobro s Portugalcima, sve ako i jest kršćanin. Onda se nabrajaju trgovačke robe prikladne za izvoz, mirodije te opisuje izvoz na Zapad. Portugalci susreću jednog Maura koji je kršćanin, pa jednog Mlečića koji je u Indiju stigao kao dijete pa se obratio na islam. Oni ga ispituju, podvrgavaju mučenju dok ne prizna da je onamo došao radi špijunaže. On izvješćuje o oružanim snagama, robama za izvoz, slonovima i njihovoj uporabi, pa o lovu na slonove, o načinu na koji

se ulovljeni slonovi pripitome da postanu domaće životinje. Doznali su i o nekoj osobi koja je govorila portugalski. Putopis završava povratkom do južne Afrike.

U ovome putopisu pojavio se jasan i koncizan stil koji je poslije prodro u književnost, slijedeći savjete Buffona i Johna Locke. Općenito, putopisi o putovanjima Vasca da Game nisu drugo doli obavještajna izvješća, i to vrlo iscrpna; radi se o gospodarskoj i vojnoj špijunaži, u kojoj se spominju mora, raslinje, životinje, jer sve što se vidjelo brzo je postajalo korisno i potrebno pomorcima i trgovcima. Dvor u Sagresu sad je postao pravo skladište ljudskog znanja, koje je pak s novcem nakupljenim na dvoru i s odgovarajućom vojnom snagom postalo osnovicom državne nadmoći nad čovjekom. Pohodi Vasca da Game bili su vojni pohodi s obavještajnim učinkom, no pokazali su nadmoć špijunaže nad čisto vojnim djelatnostima. Putovanja su poduzeta kako bi se pronašli saveznici protiv islama i urodila su uspjehom. Protivništvo islamu posve je razvidno, ali vjerska pitanja uzmiču pred vojnim i trgovinskim suparništvom. Bilo je to doba opadanja vjere. Početna putovanja bila su pustolovna, sada pustolovina dobiva mitsku perspektivu događaja koji je izazvao prestrojavanja u svim oblicima života u Europi i na planetu. Obavještajni karakter ovih putovanja otkriva nam i zašto su gotovo svi ti dnevници i pisma neobjavljeni (i neproučeni). Izvješća su bila tajna zbog političkih razloga. Mleci su shvatili opasnost koja im prijete od novog suparnika Portugala, pa su 5. prosinca 1502. izabrali jednu *Additio speciarum* koja je potajno imala savjetovati egipatskog sultana da pravi teškoće Portugalcima. Dana 19. ožujka 1504. šalju obavještajce u Portugal. Vijeće desetorice i *Giunta delle spezie* na to putovanje šalju trgovca Lunarda Ca'Massera kako bi doznao pojedinosti o putovanjima Vasca da Game. On je izvijestio o brodovlju koje je krenulo prema Indiji, o trgovcima, mirodijama, o utvdama sagrađenima u Indiji, čak mu je pošlo za rukom da pribavi i jedan nacrt.⁹ Bilo je to pravo špijunsko izvješće o putovanju koje obavještajac nije učinio, nego je o njemu doznao iz treće ruke.

No, u ovom slučaju radi se o izvješću o vojno i politički vrlo važnom putovanju što ga je poduzeo Vasco da Gama. Čitanje takvog putopisa je izabrano, a činjenica da je njegov autor doista bio u tim udaljenim zemljama stvara nov odnos čitatelja prema piscu, zabavi i fikciji, dakle prema događanjima i pojavama koje je autor dodao ili mogao dodati, a zapravo ih nije bilo. Poslije će se to vrlo često koristiti u književnosti. Ovo špijunsko izvješće važan je povijesni

⁹ Paolo Preto, *I servizi segreti di Venezia*, Milano, 1994., str. 217-218.

izvor, a čitatelj se identificira s putnikom i s državnom upravom koja svoju djelatnost ravna prema dobivenim vijestima.

Godine 1500. portugalski je kralj Emanuel poslao u Indiju 12 brodova kojima je zapovijedao Pedro Alvares Fidalgo.¹⁰ Bilo je to trgovačko putovanje, sa svrhom da se doveze teret mirodija. Kralj sada nije više samo državni poglavar i vrhovni zapovjednik oružanih snaga, nego i spretni trgovac. Putopis donekle kvalificira djelatnost G. B. Ramusija, koji je do rukopisa putopisnih izvješća dolazio na manje ili više nedopušten način, prevodio ih i objavljiivao. Sada se putopis pojavljuje kao najviše prevedeni poluknjiževni rod nakon Biblije, koja se u to vrijeme, u doba reformacije, sve više prevodila na narodne jezike, unatoč crkvenim zabranama. U slučaju putopisa, međutim, zamjećuje se znatno zanimanje čitatelja; za razliku od romana ili lirskih pjesama, koji su se tada još uvijek širili usmeno, putopis se širi pismeno i čitanjem. Čitanje putopisa privlačilo je, okupljalo i integriralo čitateljstvo kao kazalište ili epska pjesma. Putopisi su tražili čitatelja na vrlo širokim prostorima i u širokim slojevima mornara, kapetana, učenjaka, vojnika i napokon dvorjanika.

Pilot je opisao animiste u Africi koji su ukrašavali lice na vrlo neobičan način. Probijali su usne i nos i kroz te rupe provlačili raznovrsni nakit. Svi su goli, muškarci kao i žene koje su lijepe. Opisao je njihove kolibe i svakodnevni rad. Nisu poznavali željeza i služili su se oruđima od kamena. Ribu su lovili mrežama, no riba koja se ondje lovila nije bila poznata u portugalskim morima. Kapetan je u zemlju zabio velik križ. Potom su brodovi krenuli dalje i stigli u Mozambik; autor opisuje Mogadesso kao lijep i bogat grad. Napisao je nešto i o biserju koje se ondje vadilo iz mora i o stoci na otoku Ormuzu. Bili su to konji, što su se izvozili u Indiju, i slonovi. Kralj je bio animist, ali se u to doba obratio na islam. Posada se s urođenicima sporazumijevala na arapskome, ali su neka plemena govorila jezike koje nitko nije znao i s njima se nije bilo moguće sporazumjeti. Autor je potom opisao susret s hodočasniciima koji su išli u Meku. U Indiji je bilo moguće sporazumijevati se i na portugalskom. Autor opisuje jednoga indijskog kralja koji je sa svojim savjetnicima sjedio gol do pojasa, urešen dragim kamenjem. Kapetan mu je htio poljubiti ruku, ali je odmah upozoren da takav pozdrav ovdje nije uobičajen. Žene su hodale gole i često su molile namjernike da ih defloriraju jer se kao djevice nisu mogle udati.

¹⁰ Primo volume, & terza editione delle navigazioni et viaggi raccolto già da M. Gio. Battista Ramusio, In Venetia nella stamperia de Giunti, l'anno MDLXII. Navigation del capitano Pedro Alva rescritta per un Piloto Portoghese, & tradotta di lingua Portoghese in la Italiana.

Indijci su se hranili rižom, maslom, šećerom i voćem. Bramanski su svećenici spavali s dvjema kraljevim ženama da mu na taj način iskažu čast. Kralja je nasljeđivao nećak, sin njegove sestre. U nekim dijelovima Indije štovali su se Sunce i Mjesec, te potom krava. Negdje u brdima prebivao je moćni kralj koji je imao čak 300 žena. Sve te žene bit će žive spaljene kad on umre. Kult sunca karakterističan je u uljudbama čija povijest tek počinje; naslijedio je kult vrhovnog uranskog Boga stvoritelja, koji je zamijenjen Suncem kao bogom plodnosti i raslinja.¹¹

S ovim putopisom pustolovina i gotovo mitski događaj uzmiče pred risanjem nepotpune slike prekomorskih zemalja. Nema književnosti ili slike koja u potpunosti prikazuje opisanu stvarnost: stvarnost se prikazuje kao izbor iz pojavnosti pa na taj način nastaje umjetnička stvarnost. Slika svijeta koja se pojavljuje u ovim putopisima je slika plemenâ koja se kite na neobičan način, a putopisci opisuju njihove temeljne djelatnosti, poput lova, ribolova, potom njihovo ljudožderstvo; poslije se okreću prema diplomatskim ceremonijalima, mjestima gdje se nalazi zlato, drago kamenje ili mirodije. Čovječanstvo se sada dijeli na animiste i muslimane, koji su uvijek opasni neprijatelji. U Indiji i drugdje uvijek se traže kršćani. To je slika svijeta viđena iz perspektive moreplovaca u doba otkrića.

Amerigo Vespucci

Putovanja Ameriga Vespuccija za potrebe portugalskoga i španjolskog kralja godine 1501. zanimljiva su manje zbog svojih zemljopisnih otkrića, a više zato što je Vespucci postigao orijentaciju u tom novootkrivenom svijetu pa je prvi shvatio zemljopisni raspored kontinenata. Vespucci je napisao dva pisma firentinskom gonfalonijeru Pietru Soderiniju.¹² U njima on napušta diplomatsku invokaciju kad opisuje kako se kolebao hoće li stupiti u službu jednoga ili drugog kralja ili pak kad govori o svojem odmoru nakon mukotrpnog putovanja u Zapadnu Indiju. Vespucci je napokon stupio u službu portugalskoga kralja i zaplovio prema Kanarskim otocima.

¹¹ Mircea Eliade, *Traité d'Histoire des Religions*, Paris, 1970., str. 36 i 37, 115 i 117.

¹² Di Amerigo Vespucci Fiorentino lettera prima indirizzata al Magnifico M. Pietro Soderini Gonfaloniere perpetuo della Magnifica & eccelsa Signoria di Firenze, di due viaggi fatti per il Serenissimo Re di Portogallo, sta nel Primo volume & terza editione delle navigationi et viaggi raccolto da M. Gio. Battista Ramusio, & con colti & vaghi discorsi, da lui i molti luoghi dichiarato & illustrato, Con privilegio del Sommo Pontefice, et dello Illustrissimo Senato Veneto, In Venetia nella stamperia de Giunti l'anno MDLXIII.

Opisuje morske životinje, vjetrove, meteorološke prilike, neki otok koji je otkrio i odmah ga proglasio otokom portugalske krune; potom opisuje trgovinu s urođenicima. Pripovijeda kako se neki mornar malo udaljio sa skupinom urođenika i ovi su ga odmah napali, svladali, ubili, rasjekli i podijelili njegovo meso da ga ispeku i pojedu. U *Di Amerigo Vespucci lettera II.* opisuje plovidbu u Indiju i otkrivanje bogatog grada Melacha istočno od Calicuta, a potom u *Sommario d'Amerigo Vespucci Fiorentini di sue navigationi al Magnifico M. Pietro Soderini gonfaloniere della Magnifica Repubblica di Firenze* piše o novom svijetu, o kojem klasična starina ništa nije znala. On je plovio sve do rta koji je Ptolomej nazvao Etiopskim, a danas se zove Zelenim rtom; plovio je orijentirajući se po zvijezdama (*astrologia*, piše Vespucci), a služio se i astrolabiom, spominje mogućnost da napiše posve novu kozmografiju. Vespucci je opisao nebeska tijela koja se iz naših širina ne vide, nastojeći što je više moguće sve usuglasiti s grčkom i latinskom kozmografijom, no bio je svjestan da antička slika svijeta ne može više izdržati usporedbu s novim otkrićima. Vespucci je bio učenjak, no učenjak je bio i Kolumbo. I Vespucci je uočio jaz koji je dijelio antičku sliku svijeta od ovog novootkrivenog, i nadišao je taj jaz. I on je shvatio da ono što je otkrio Kolumbo nije bila Indija, nego nešto posve novo i dotad nepoznato. Tako se u razdoblju između 1508. do 1512. za tu zemlju proširio novi naziv - Amerika.¹³

Iz Vespuccijevih pisama, međutim, niče i slika ljudi koji su prebivali u novootkrivenim zemljama. To su ljudi tamne kože, koji se kreću goli, a lice ukrašavaju tako da se čini izobličeni; žive u promiskuitetu i rabe mnoge afrodizijake jer su njihove žene vruće; često imaju i po nekoliko žena. Afrodizijake uzimaju u pićima, a neki uštrcavaju u udo otrov otrovnih kukaca i na taj način postižu erekciju. Imovina je zajednička, često žive bez kralja, uzimaju žena koliko ushtjednu, a imaju odnose čak i s majkama i sestrama, i to sve javno, poput životinja. Ne priznaju zakona, niti imaju hramova, već se klanjaju idolima, ne poznaju novca, ljudožderi su. Prema došljacima se odnose neprijateljski i uvijek su spremni napasti, ubiti i pojesti došljaka.

Pitanje koje se postavlja jest da li su ta bića uopće ljudi ili su možda životinje; s druge strane, ističe se značenje i važnost kršćanstva koje se sada shvaća kao politički i ćudoredni ustroj koji se odnosi ne samo na političku vlast, nego i na odnos čovjeka prema Bogu, te istodobno određuje čovjekov odnos prema političkoj vlasti i prema ljudima, odnose u obitelji, hrani koja se jede, piću koje se pije

¹³ U zemljovidu Martin Waldseemüller del 1507. čita se America.

i sl. Čovjek bez zakona živio je u opaćinama, bio je čak gori od životinje. Takva slika svijeta i čovjeka čita se i u *Vlaggio fatto nell' India per Giovanni da Empoli su la nave del Serenissimo Re di Portogallo per conto de Marchionni di Lisbonna* (također u Ramusija). Autor je opisao ove ljude, koji su živjeli kao životinje i govorili jezike koje nitko nije razumio. Indija je bila nešto posve drugo, tamo su obitavali kršćani, nasljednici apostola Tome, i bramani, s kojima je bilo moguće razgovarati preko tumača i pregovarati o izvozu mirodija.

Svi ovi putopisi stvorili su, rekli bismo, podivljalu sliku svijeta, koja je poljuljala čudoredno i političko držanje kršćanske Europe. U *Nell' Itinerarium Portugalensium Indiam et inde in occidentem et demum ad aquilonem (1508.)* cistercitski je redovnik Archangelo Madrignazio di Carevalo uputio milanskome vicekancelaru Carlu Delfinatu opis Azenaga, koji su prebivali na Kanarskim otocima. Piše o njihovoj koži koja nije jako tamna, ali ima neugodan miris. Odijevaju se drugačije od Europljana, love ribu na drugačiji način, žive u poligamiji; opisuju njihove ribarske brodove (*cimba*). Općenito, piše onako kako se i inače opisivalo žitelje prekomorja. Sve to bila je kompilacija i prijevod nekih portugalskih putopisa na *Italicum sermonem*. Autor je međutim umjesto tradicionalne invocacije napisao uvod o svrsi tih putovanja, iz kojih se sada već može stvoriti novi zemljopis uz koji će doći i opis pokreta nebeskih tijela što je objasnio Marco Cadamusto *interprete sideum*. Polazište za novu sliku svijeta bila je grčka slika svijeta i Herodot. Autor uočava i dostojanstvo latinskoga jezika i njegovu proširenost u Europi. Sad se pojavljuje pismo kao novi oblik putopisa. Pismo se ističe kao povijesni izvor, a u isto doba i izraz samosvijesti njegova pisca, ono otkriva njegov identitet, zavisi o djelatnosti drugih, o kozmičkoj orijentaciji osobe kojoj je pismo upravljeno. Osim toga pismo ima i međunarodni karakter.¹⁴ U ovom slučaju, putopisno pismo ide za tim da stvori izabrani krug čitatelja u različitim zemljama, kao čitatelje koji će se međusobno sporazumijevati i biti intelektualno jedinstveni.

Fernando da Magallanes

Dana 10. kolovoza 1519. isplovilo je iz Seville brodovlje kojim je zapovijedao Portugalac Fernão da Magalhães, koji se kolebao između španjolskog i portugalskog kralja, pa je u Španjolskoj postao Fernando da Magallanes, Magellan u talijanskoj i francuskoj

¹⁴ Peter Bürgel, *Der Privatbrief, Entwurf eines heuristischen Modells*, Deutsche Vierteljahrschrift, 50 (1976), Nr. 1-2., str. 283-294.

literaturi. Na brodu se nalazio i vicentinski patricij Antonio Pigafetta, rodski vitez, čovjek koji je već mnogo putovao, a jednom je bio i u pratnji vicentinskog kardinala i apostolskoga nuncija u Engleskoj Francesca Chiericattija, poslije i na dvoru Karla V. Pigafetta je bio istaknuta ličnost pohoda i zastupao je Magellana u pregovorima s mjesnim knezovima. Započinje s opisom svojega putovanja od Barcelone do Seville, u prvom licu jednine, potom perspektiva njegova putopisa prelazi na suparništvo između španjolskoga i portugalskog dvora. Pošto se ukrcao, nastavio je pripovijedati u prvom licu množine, koje je značilo kolektivnu osobnost brodovlja što je slijedilo admiralski brod sa svjetlom kojim je admiral davao zapovijedi. Potanko je opisao brodovlje i njegovo naoružanje pa uobičajenu plovidbu i vjetar. Otok Teneriffe nije imao izvora vode, ali je lišće raznovrsnih stabala skupljalo kapi vode koje su se onda hvatale i čuvale u vodospremnici. Pigafetta je opisao svjetla Svetog Elma, molitvu mornara, nabavu namirnica u Braziliji, trampu s urođenicima koji su bili animisti i posve goli te nalikovali ljudima što su veslali u podzemnim močvarama Stiksa iz grčke mitologije. Bez obzira na sva otkrića, Pigafetta, koji je bio obrazovan, nije se bitno udaljavao od grčkog putopisa u kojem je nastala prva slika svijeta. Završava svoj opis urođenika u vjeri da će se oni brzo i lako obratiti na kršćanstvo. I Pigafetta rado uvodi mitske elemente, kako je to bilo uobičajeno u grčkom putopisu, pa je Patagoniju napučio divovima. No on je ipak škrt u svojim mitskim opisima. Napisao je nešto o jeziku urođenika, zabilježio neke riječi i dao njihova tumačenja, sve u praktične svrhe, kako bi omogućio osnovno sporazumijevanje s tim ljudima čiji jezik nitko nije poznao.

Pigafetta je opisao nakit, oružje te navlaku za penis koju su ti ljudi nosili kako bi udo, - tako Pigafetta - zaštitili od studeni.¹⁵ Opisao je Indonežane koji su udo probijali žicom eda bi na nju pričvrstili loptice sa svake strane, tim lopticama se povećalo spolno zadovoljstvo žene s kojom su imali odnos, a nisu se mogle skinuti dok traje erekcija. Zaljubljenici su u Indoneziji vješali zvončić na udo kad bi otišli u posjet svojoj djevojci. Zvončić bi zazvonio kad bi dobili erekciju. Tada bi djevojka sišla, a zvončić se s uda nije skidao za vrijeme odnosa. Pigafetta je pisao o otoku na kojem žive samo žene koje zatrudne od vjetra, ali ubiju novorođenče ako bude muško. Bila je to inačica Herodotove priče o Amazonkama. Pripovijeda potom o mitskoj ptici koja može u pandžama ponijeti bivola; opisuje pogrebne plesove u kojima sudjeluje i đavao s obojenom kožom. U pogrebnim

¹⁵ Takve navlake opisao je i Claude Lévy Strauss kod urođenika u Braziliji, *Totemizam danas*, Beograd, 1979.

obredima udovica bi zagrlila tijelo muža kojem bi odrezali kosu. Na Javi se leš pokojnika spaljivao zajedno s njegovom živom udovicom. Dok bi puk plakao, udovica bi se smijala sva sretna što se u smrti može sjediniti s pokojnim mužem. Pripovijeda kako muslimani ne smiju jesti svinjetinu, kako stražnjicu poslije nužde moraju prati lijevom rukom; lijevom rukom ne smiju ništa jesti, a desnom ne smiju ništa rezati; muškarci moraju sjediti dok mokre, ne smiju zaklati kokoš ni kozu ako prije ne govore sa suncem, režu kokošima pera na krilima, ne smiju čistiti zube prstima ni jesti nikakvo meso osim mesa životinja koje su sami zaklali: *Questi mori adorano Moametto e la sua legge, e non mangiar carne di porco; lavarsi il culo con la mano sinistra; non mangiare con quella; non tagliare cosa alcuna con la destra; sedere quando urinano; non ammazzare galline ne capre, se prima non parlano al sole, tagliare alle galline la cima delle ali con le sue pellesine, che li avanzano de sotto e poi lo volto con la mano diritta; non lavarsi li denti con le diti e non mangiare cosa alcuna ammazzata non da loro.*

Pigafetta je opisao grm papra, hranu, voće i povrće, sandalovo drvo i način na koji se ono siječe. Pisao je dnevničkim stilom, koji njegovo pripovijedanje čini bliskim svakidašnjici.

Opisao je i pokušaj pobune jednog dijela posade koju je Magellan ugušio, ali se jedan brod ipak odmetnuo i vratio u Španjolsku. Opisao je i životinje u Patagoniji, te križeve koje su podizali da označe nazočnost španjolske krune i zemlju proglase njezinim vlasništvom. Otkriće Magellanova tjesnaca Pigafetta je smatrao dokazom da je Martin Behaim imao pravo kad je tvrdio da takav tjesnac ipak postoji. Njemački kozmograf Martin Behaim (1439.-1506.) sudjelovao je godine 1484. u pohodu niz zapadnu obalu Afrike i po povratku je konstruirao prvi globus. Pigafetta je učenjak koji je u svom putopisu uspio prevladati jaz što je dijelio grčku znanost i kozmografiju od novootkrivenog svijeta. To je umio mnogo bolje negoli Kolumbo, koji je bio zbunjen svojim otkrićem. Na brodovima se nalazio i *astrolog*. Pigafetta je opisao životinje u Patagoniji, ribe u Tihom oceanu, Južni križ. Brodovlje je pristalo na nekom otoku gdje su urođenici ukrali jedan brodić. Uslijedila je kazna: mornari su pošli na kopno, ubili sedam urođenika i vratili brodić. U Indoneziji su ih urođenici molili da im ostave svećenika koji je putovao na brodu da ih nauči vjeri, jer su željeli postati kršćanima kako bi bili jači u borbi protiv svojih neprijatelja. Animisti su se lako obraćali na kršćanstvo. Ovdje valja međutim istaknuti da Pigafetta nije bio pobožan te da je njegovo pripovijedanje puno lascivnih detalja i opisa običaja u spolnom životu urođenika. Vjera je za nj samo politički čimbenik, dakle zemaljska stvar, a urođenici su bili spremni da se obrate kako bi na

taj način stvorili nekakav politički poredak u svojoj zemlji. Magellan je naložio da se razore idoli, doveo je mjesnog kneza na brod, dao ga pokrstiti na ime Karlo. Kneza su slijedili njegovi podanici. Jedan se bolesnik pokrstio i odmah ozdravio. Magellan je to putovanje shvatio kao osvajanje pa je otkrivene zemlje smatrao posjedom španjolske krune kojoj je služio. Zbog toga bi svugdje gdje bi stupio odmah dao podignuti veliki križ i time proglašavao otkrivene zemlje posjedom svojega kralja. U Indoneziji je pozvao jednog muslimanskog kneza da mu se podvigne. Knez je to odbio pa se Magellan iskrcao s oružjem i sukobio s oko 1500 naoružanih kneževih ljudi. Nije imao sreće, doživio je poraz i poginuo. Za razliku od animista, muslimani se nisu bili spremni pokrstiti, a Magellanu je bila jasna duboka razlika koja je dijelila kršćane od animista. On i posada smatrali su da će, umre li kršćanin na brodu i njegovo se tijelo baci u more, on tonuti s licem prema gore; animist tone s licem okrenutim prema dolje.

Vijesti o Kini su posredne i Pigafetta pripovijeda ono što je uspio doznati iz raznih usmenih izvora o toj zemlji. Cara, tvrdi Pigafetta, ne smije nitko vidjeti, on stanuje u palači sa sedam zidina, a vrata svake zidine čuva po jedan slon, lav, čovjek itd.

Pigafetta pripovijeda iz svoje osobne perspektive, koja nije isto što i kolektivna perspektiva broda, odnosno pohoda. A njegova osoba je čovjek odan kruni i podložan njezinoj vlasti, no ipak individualna osobnost, a k tome i osobnost obrazovanog učenjaka koji nadilazi jaz što dijeli apstraktnu znanost srednjega vijeka od otkrivene stvarnosti. Pigafetta je sin svojega razuzdanog stoljeća pa opisuje običaje spolnog života s pohotnim zanimanjem i time nastavlja ići putem kojim je krenuo Boccaccio. Pigafetta rabi i opscene riječi, kao ranije francuski *fabliaux* i latinsko pjesništvo odbjeglih samostanskih đaka u srednjem vijeku. Religija je za nj samo politički čimbenik.

Svijet kako ga vidi Pigafetta područje je koje valja opljačkati, iskoristiti, evangelizirati i podjarmiti, zapravo proglasiti posjedom španjolskoga kralja. Čovjek animist je niži čovjek, gotovo životinja, koji se u svemu razlikuje od uljuđenog kršćanina.

Ova je knjiga imala velikog uspjeha kod čitateljstva. Širenje putopisa u slučaju opisa putovanja Vasca da Game i mnogih drugih dvor je nastojao i uglavnom uspijevao spriječiti, kako Mlečići ne bi doznali ono što se u Portugalu smatralo državnom tajnom. Kad se Pigafetta godine 1522. vratio u Europu, otišao je u Francusku, a onda 1523. u Mletke, gdje je svoj rukopis ponudio za tisak uz uvjet da dobije povlasticu prodaje za 20 godina unaprijed. Dobio je tu povlasticu, knjiga se prodavala vrlo brzo, uskoro su se pojavili prijevodi na starofrancuski, pa na mletačko narječje, talijanski, njemački, engleski, španjolski itd. Bio je to možda prvi *bestseller*

otkad je izumljen tisak; s tom knjigom pojavili su se i mnogobrojni problemi rane proizvodnje knjige - pitanje autorskih prava, koja su u ovom slučaju izigrana pa je Pigafetta od prodaje zaradio mnogo manje nego što je očekivao. Tijekom godina njegov je tekst iskrivljen ili proširivan u prijevodima i izdanjima pa se s time izgubila izvornost osobnoga piščeva stila, protiv čega su se od XIX. st. borila kritička izdanja s upitnim uspjehom, jer je između pisca i tiskare stajala cenzura, urednik itd. Posljednji koji je napisao prošireno izdanje ovog putopisa bio je možda Stefan Zweig s romantiziranom biografijom pod naslovom *Magellan*.¹⁶ Italija je bila najbolje tržište, gdje je putopis nalazio najširi krug čitatelja, među kojima bijahu već spomenuti Soderini, pa Giuliano de Medici, kojem je firentinac Andrea Corsalli napisao pismo 6. siječnja 1515.¹⁷ iz Indije, opisujući ne samo trgovinu nego i pagode, životinje, političke prilike u toj zemlji u kojoj su muslimani podjarmili brahmane, a Indijskim oceanom vladali Portugalci, koji nikome nisu dopuštali da dođe u Indiju.

Francisco Alvarez

U isto doba dok je Magellan putovao oko svijeta portugalski kralj Emanuel poslao je svećenika Francisca Alvareza u Etiopiju¹⁸ da uspostavi veze s tamošnjim kršćanima i sklopi s njima savez protiv muslimana. Alvarez je otputovao, i na brodu iz flote Diega Lopeza stigao u Crveno more godine 1520. Žitelji priobalja bili su kršćani, a Diego Lopez razgovarao je s njima na arapskome. Blizu Ercoke, gdje su brodovi pristali, nalazio se samostan kršćanskih redovnika koji su mu odmah prišli jer su u svojim svetim knjigama pročitali proroštvo i o dolasku kršćana iz neke daleke zemlje. Poklisari su im dali pergamenu na arapskome jeziku za mjesnog kneza i krenuli pješice na put kroz pustinju. Na putu ih je pratio lokalni vodič, čovjek tamne kože, ali kršćanin. Spavali su na otvorenome, u strahu od divljih životinja. Alvarez opisuje guste šume, stoku, poljodjelstvo; etiopskoga prvosvećenika koji je Abba, što znači otac; on opisuje odjeću svećenika, samostane kršćanskih redovnika. Poneki član pohoda obolio je i umro. Alvarez posvećuje mnogo prostora opisu crkava i vjerskih obreda; u toj zemlji slavila se dnevno samo po jedna misa.

¹⁶ Vidi: Ivan Pederin, *Književno-sociološka pitanja recepcije romansirane biografije*, Radio-Sarajevo, Treći program, 11 (1982), br. 38, str. 245-268.

¹⁷ Di Andrea Corsalli fiorentino allo illustrissimo Signor Duca Giuliano de Medici lettera scritta in Cochín terra dell'India, nell'anno MDXV alli VI. di gennaio, sta nel Ramusio, Primo volume, F. 177v.-180v.

¹⁸ E il Viaggio nella Ethiopia al prete Janni fatto per don Francesco Alvarez Portugese, Ibid. F. 189v - 255r.

Potom opisuje postove, korizmeni post, koji je trajao 50 dana, redovničku i dijecezansku hijerarhiju, procesije i redovnike, koji nisu uopće smjeli jesti mesa ni piti vina, opisao je prihode samostana, poreze, hajdučiju. Napokon stiže do kraljevske palače, gdje je lijepo primljen, pa opisuje hranu koja mu je ponuđena, tržnicu na kojoj su samo žene prodavale, brak koji se nije sklapao u crkvi i bio je razvodiv, ali je muž kod rastave morao ženi dati nemali iznos novca. Njihov patrijarh nazivao se Abuna Marko. Obrezivanje je bilo uobičajeno kod djece obaju spolova, dječaci bi se krstili 11 dana nakon rođenja, a djevojčice nakon 9 dana; svećenici su se ženili, ali ako bi obudovjeli nisu se smjeli ponovno oženiti; njihova djeca također bi postali svećenici. Onda je opisao dvor i običaje na dvoru. Na mjestu odakle je kraljica od Sabe krenula u Palestinu, on je listao kroniku napisanu na hebrejskom, abesinskom, kaldejskom, iračkom. Prema etiopskoj predaji Etiopiju je evangelizirao sveti Filip kojem se ukazao anđeo i poslao ga u tu zemlju. Prvi kojega je obratio bio je kraljičin eunuh.

Putopis sadrži široke opise krajolika koji pripovijedanju daje perspektivu. Alvarez izvješćuje o svojim razgovorima s kraljem Betudete, koji ga je pitao mnoge stvari o portugalskom kralju; primjerice je li oženjen, koliko ima žena i djece; potom ga je pitao za utvrde sagrađene u Indiji. Alvarez je već dobio vijesti o Portugalcima koje mu je poslao Tristan da Cunha, guverner u Indiji. Njegovi poklisari dopali su zarobljeništva, ali su ostali u tim krajevima, oženili se, dobili zemlje i ostali. Prvosvećenik Janni pitao ga je o vojnoj snazi portugalskog kralja i o njegovim ratovima protiv Arapa koje su Etiopljani smatrali svojim neprijateljima, pitao ga je o bogoslužju u zapadnoj crkvi, liturgijskoj odjeći, pa mu je Alvarez prenio temelje katoličkoga bogoslovlja, ispričao mu živote svetog Jerolima, svetog Frane, svetog Dominika. Alvarez je Janniju darovao *Flos Sanctorum*; Janni je znao nešto latinski i želio je prevesti tu knjigu na abesinski, a želio je čuti i katoličku misu. Na tu misu došao je i mletački slikar Brancaloneo koji se naselio u Etiopiji i ondje živio već više od 40 godina. Savez s kršćanima u Etiopiji bio je sklopljen.

Ramusio je objavio i *Navigazione da Lisbona all'isola di San Thome posto sotto la linea dell'equinottiale, scritta per un pilota Portoghese, & mandata al magnifico conte Rimondo della Torre gentiluomo Veronese, & tradotta di lingua Portoghese in italiana*. (F. 114v-118v.), gdje je autor opisao trgovinu robovima koje su prodavali njihovi roditelji, a potom mnogo prostora posvetio proizvodima poljodjelstva u tim krajevima, objasnio zašto u ekvatorijalnoj Africi nisu uspijevali vinova loza i žito, opisao je morske pse, podneblje,

bolesti, sifilis, svrab i uši. Podneblje je opisao kao dobro i zdravo pa je životna dob u tim krajevima duža od 100 godina.

Putovanja i podjela svijeta između Španjolske i Portugala izazvali su mnogo zavisti kod atlantskih monarhija..., *that we of England may share and part stakes (if we will our selves) both with the spaniards and the Portinghale in part of America, and other regions as yet undiscovered.*¹⁹ Englezi su opisivali posadu tih brodova kao ljude koji su novačeni među lopovima i zločincima..., *which for small roberies are dayly hanged up in great numbers even twentie at a clappe out one cayle.* Drugi razlog koji je poticao ljude da putuju bio je *...and reducing those gentile people to christianity (...) that the countrie was first planted by such men, as for small offences were saved from the rope.*

Hakluyt upozorava na matematiku, koja je majka umijeća plovidbe, no iz njegova je zbornika razvidno da su suparnički dvorovi uvijek nastojali privući moreplovce, poput Stevena Borrowsa, koji je otkrio put od Moskve do Murmanska. Čim su Španjolci doznali za to otkriće odmah su Borrowsa primili u svoju službu. Putovanja i trgovinu koja je slijedila poslije otkrića uvijek je poduzimala kruna, pa je engleski kralj Henrik VIII. dao povlasticu Giovanniju Gabotu i njegovim sinovima Luigiju, Sebastianu i Santu da otkrivaju nove zemlje *...plenam ac liberam auctoritatem, facultatem et potestatem navigandi ad omnes partes, regiones et sinus maris orientalis, occidentalis et septemtrionalis sub baneris, vexillis, et insigniis nostris, cum quinque navibus (...) regiones sive provincias gentilium & infidelium quorumcunque in quacunque parte mundi positas, que Christianis omnibus ante tempora fuerint incognite.* Engleski kralj je prema tome uzurpirao prava Španjolske i Portugala koja im je dao papa Aleksandar VI. Opremio je brodovlje u luci Bristol, obećao Gabotu dio plijena i ovlastio ga da otkrivene zemlje proglasi engleskim posjedom i podjarmi žitelje tih zemalja. Trgovac Robert Thorne, koji je neko vrijeme živio u Sevilli, pozvao je 1527. kralja da osvoji Indiju i druge zemlje na istoku i kritizirao novu kozmologiju s podjelom svijeta između Španjolske i Portugala.

¹⁹ *Divers Voyages Touching the Discoverie of America* by Richard Hakluyt, Ann Arbor 1966. (prima edizione a Londra 1582 senza l'indicazione dell'autore, solo R. H. - *Divers voyages touching the discoverie of America and the adiacent vnto the same, made first of all by our Englishmen, and afterward by the Frenchmen and Britons: (..) Imprinted at London for Thomas Woodcock dwelling in Paules Church-Yard, at the signe of the black beare, 1582*) Posveta To the right worshipfull and most vertuous Gentleman master Philip Sidney Esquire.

Giovanni Verarzano

I francuski kralj Franjo I., nepomirljivi suparnik Karla V., poslao je Firentinca Giovannija Verarzana s brodovljem iz luke Dieppe 1524. u Ameriku. Verarzano je opisao urođenike kao ljude koji hodaju goli i imaju kose oči poput Kineza; potom je opisao krajolik i šume. Time je egzotični krajolik ušao u književnost. Urođenici su se kitili perjem i bili su ljubazni sa strancima. Služili su se oruđem od bronce i stanovali u okruglim kućama u kojima bi spavalo tridesetak ljudi. No crvenokošci su bili divlji barbari, nisu poznavali ni vjere ni zakona.

U putopisima koje je pobudila engleska kruna i krugovi trgovaca koji su zavidjeli Španjolskoj i Portugalu nastao je pojam posesivnoga kolonijalizma u suparništvu, ali i nacionalizam, blisko vezan sa sjajem i moći države. Nacionalistički žar će pobuđivati poduzetnost zapadnih sila sve do naših dana.

Putopisi otkrića daju sliku s mnogo nepravilnosti jer su događaji i otkrića nadvisili same pisce, koji nisu uvijek bili ni dobro obrazovani. Bez obzira na to putopis je postao novi oblik pripovijedanja, koje više nije teklo u stihovima, a imalo je mnogo bliskiji odnos sa stvarnošću pa je osvojio mnogo šire čitateljstvo negoli viteški roman, štivo dvora i vojnih krugova. Putopis je tražio svoje čitateljstvo ne samo na dvorovima i u poduzetničkim krugovima na dvorovima nego i među trgovcima, pomorcima, u računovodstvima trgovačkih kuća i banaka. Slika svijeta koja je nastala u ovim putopisima bio je svijet u previranju, svijet koji je valjalo srediti i o njemu dobro promisliti. Taj pokušaj napravio je Kolumbov sin Hernando Colón. Hernando Colón rodio se 15. kolovoza 1488., kao izvanbračni sin Kristofora Kolumba i neke žene niskog roda s kojom se Kristofor nikad nije oženio, to više kad je nakon svojih otkrića primljen u redove španjolskih velikaša. Njegov sin Hernando posjedovao je jednu od najznamenitnijih španjolskih knjižnica, s više od 15.000 svezaka i rukopisa, s numeralnim registrom, općim alfabetskim indeksom i epitomé za svaku knjigu. Od te bogate knjižnice danas se sačuvalo samo 5000 knjiga.²⁰ Hernando je napisao životopis svojega oca da bi ispravio i opravdao Kolumbovu pogrešku što je mislio da je otkrio Indiju i da bi se suprotstavio Pinzonima, koji su nastojali umanjiti zasluge njegova oca i isticali da Kolumbo nije jedini kojem pripada zasluga otkrića. Hernando Colón napisao je svoju knjigu između 1536. i 1539. Izvorni rukopis je izgubljen. Knjiga je trebala biti objavljena na talijanskome, španjolskome, latinskome, ali

²⁰ A. Rumen de Armas, *Hernando Colón, historiador del Descubrimiento de América*, Madrid, 1973; T. Marín, *Obras y libros de Hernando Colón*, Madrid, 1970.

je objavljena samo u talijanskom prijevodu u Mlecima 1571. Prevoditelj je bio Alfonso da Ulloa, Španjolac, koji je dugo živio u Italiji. Knjiga je izašla pod naslovom *Historie del S. D. Fernando Colombo; nelle s'ha particolare et vera relatione della vite e de fatti dell'Ammiraglio D. Christoforo Colombo, suo padre*. Knjiga je izašla u vrlo mnogo izdanja: 1749. kao *Historia del Almirante don Cristóbal Colón*, potom ju je izdao Manuel Serrano y Sanz kao *Historia del Almirante don Cristóbal Colón*, Madrid, 1932., pa Ramón Iglesia kao *Vida del Almirante don Cristóbal Colón, México*, 1847. Hernando je bio vrlo krut u obrani svojega oca i njegovih zasluga.²¹

Hernando je počeo s pohvalama svom ocu što spada u okvir renesansnog biografizma. Prema Hernandu Kristofor je bio potomak Colona kojeg je Tacit spomenuo kao saveznika kralja Mitridata. Mjesto rođenja u blizini Genove bilo je upitno. Kristofor je bio nadareni *astrologo*, kozmograf, geometar i dobro je poznao plovidbe. Nije istina da je on studirao u Lisabonu, ondje je studirao njegov brat. Hernando je brzo napustio ove životopisne stereotipe da ne bi dosadivao čitatelju i nastavio s opisom Kolumbove ličnosti, njegova izgleda, rasta, načina kako je govorio, lica, sve u skladu s renesansnim načinom pisanja životopisa knezova koji su davali novac za gradnju crkava, javnih palača. Oni bi potražili kakva panegirista, portretista i životopisca da ovjekovječi njihovo slavno postojanje.²² Kristofor Kolumbo studirao je u Paviji kozmografiju, astrologiju i geometriju. Hernando citira pismo koje je Kristofor poslao katoličkim kraljevima. Kristofor je već bio putovao po Tunisu, u Tile (Tule?), u Gvineju i dobro je poznao plovidbe. Namjera da putuje u Indiju rodila se u njemu samom i temeljila se na zaključcima do kojih je došao proučavanjem Ptolomejevih djela, putopisa i Strabonova zemljopisa, arapskih zemljopisaca i kozmografa, Aristotela i Averroesa. Kristofor je vjerovao da su otoci Hesperidi kod starih pisaca bili zapravo Indija, čitao je Marca Pola, Johna de Mandevillea, engleskog putopisca s kraja XIV. st. Njegov učitelj bio je Paolo del Pozzo Toscanelli (1397.-1482.), fizičar i matematičar koji je bio uvjeren da se u Indiju može stići tako da se plovi na zapad. Toscanelli je nacrtao zemljovid i poslao ga svojemu prijatelju i lisabonskom kanoniku Fernandu Martinsu. Ovoj knjizi Kolumbo zahvaljuje svoj glas učenog čovjeka. Sve to skupa bio je pokušaj da se nađi jaz koji

²¹ Luis Arranz, *Prologo alla Historia del Almirante de Hernando Colón*, Barcellona, 1984.

²² Helmut Scheuer, *Biographie, Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1979., str. 15.

je dijelio antičku kozmografiju i zemljopis od suvremenih otkrića, no s druge strane ovi znanstvenici bili su prožeti pohlepom za novcem i željom da prisvoje i iskoriste bogatstva Indije i Zipangu. Renesansna znanost nije bila pobožna, ali se stapala s legendama koje su kolale u krugovima učenjaka pa se tako govorilo da su Kartażani otkrili neki bogati otok usred Atlantika. Oni su odlučili sačuvati tajnu tog otkrića pa su ubili svu posadu brodova koji su onamo stigli. Hernando se suprotstavio Gonzálu de Oviedu, koji je vjerovao da je otok što su ga otkrili Kartażani otok Española (danas Haiti). Hernando je smatrao da je taj otok neki od Azorskih otoka i u dokaz svoje tvrdnje citirao Strabona, koji je pisao o Atlantidi. Iz tog pokušaja da se obrani i opravda Kolumba, slijedi niz legendi koje se ni do danas nisu posve ugasile. Onda je Hernando opisao kako Kolumba katolički kraljevi Fernando i Isabel primaju u audijenciju i odbijaju prijedlog da financiraju njegovo putovanje, toliko je slabo bilo njihovo zanimanje za otkrića. Tu se pojavljuje lik Kolumba kao plahog i nespretnog znanstvenika s oskudnom sposobnošću uvjeravanja. Njegov brat Bartolomeo krenuo je u Englesku da moli novce za opremu karavela, primio ga je Henrik VIII., ali ni on nije imao uspjeha. Onda je Hernando opisao Kolumbovo putovanje i Kolumba kao Mojsija što je vodio Židove u Obećanu zemlju, opisao je kako se Kolumbo iskrcao na otok s velikim jezerom u sredini, urođenike, admirala koji je podigao velik križ u čast kruni, opisao je brodiće urođenika, faunu i floru koju nitko dotad nije bio vidio, teškoće sporazumijevanja s urođenicima čiji jezik nije bio sličan ni jednom poznatom jeziku. Otok je Hernando opisao kao *locus amoenus* renesansne španjolske lirike koja je bila pod talijanskim utjecajem, kao pjesnik Garsilaso de la Vega. Onda je opisao druge urođenike, koji bi nestali u šumi čim bi ugledali Španjolce. Jedan se ipak približio da bi im poljubio ruke i noge jer je smatrao da su oni sišli s neba. Hernando je opisao hranu urođenika koji su jeli kukce i crve, morske životinje, ribarska oruđa i zemlju bogatu zlatom. Onda je opisao i prve sukobe s urođenicima, susret sa zavidnim Portugalcima koji su se neprijateljski odnosili prema Španjolcima, posjet portugalskome kralju na njegov poziv i napokon audijenciju kod katoličkih kraljeva u Barceloni.

Hernando Colón napisao je putopis o putovanju koje osobno nikad nije poduzeo, ali je putopis povezao sa životopisom kao poluknjiževnim rodnom, koji je cvao u renesansi. Sve je prožeo znanošću jer je on sam bio vrlo obrazovan i učen čovjek, kao uostalom i njegov otac. Na taj je način (ne baš kršćanska) znanost stekla dostojanstvo zbog svoje primjenjivosti u praksi i zato što je primjena te znanosti u praksi ostvarila otkrića. Hernando je sredio mnoštvo novosti koje su stigle s putovanja njegova oca, nastojeći da

ih usuglasi s vijestima antičkog zemljopisa i da opravda oca zbog njegovih pogrešaka. Putopis koji je u nekim razdobljima otkrića poprimao strukturu pisma, odnosno broskog dnevnika koji nije bio osoban, time se približio životopisu, što dokazuje njegovu elastičnost.

Putopis je uveo u književnost pojam novosti, pa su Ramusijevi i Hakluyaovi zbornici zadovoljavali jednim dijelom iste one potrebe koje danas zadovoljava dnevni tisak, a to je pokušaj da se objasni svijet prema nedavnim događajima i otkrićima, što kod čitateljstva pobuđuje neugasivu radoznalost. Književnost je tada uspostavila veze s putopisom. "Odiseja" i "Eneida" su putopisi, a tako i priča o Argonautima, kao i mnogi drugi grčki mitovi. Likovi aleksandrijskog romana neprestano se kreću i mijenjaju mjesto boravka. Danteova "Božanska Komedija" također je putopis. No taj suvremeni putopis ipak nije odjeknuo u romanu, pa je Lodovico Ariosto u svojem "Bijesnom Orlandu" (III, 17) svijet vidio onako kako su ga vidjeli Grci, *Tra l'Indo e 'l Tago e 'l Nilo e la Danoia*. Ariosto je opisao neku mitsku neman u Indiji onako kako su te nemani opisivali grčki putopisci (XXVI, 31, 32). Njegovi likovi mijenjaju mjesto boravka onako kako se to zbiva u aleksandrijskom romanu. Torquato Tasso, međutim, u svojem "Oslobođenom Jeruzalemu" pokazao da dobro poznaje putopise hodočasnika koji su hodočastili u Svetu zemlju te da se s njima služio kod pisanja svojega epa. Putopis se odrazio u prozi kasnije, u "Luzitancima" Luisa de Camõesa, pa u "Uzoritim novelama" Miguela de Cervantesa, u oba slučaja sa životopisnom pozadinom.

Doba otkrića, a to je doba između otkrića Amerike i Tridentskog koncila, bilo je vrlo burno razdoblje europske povijesti, kad se rasplamsao rat Europe protiv islama, koji je kršćanstvu zadao teške poraze kad je osvojio sveti grad kršćana i obratio na islam milijune kršćana u sjevernoj Africi i na Srednjem Istoku. Turci su potom osvojili Carigrad, a balkanski pravoslavci rado su se podvrgnuli Turcima pod geslom *bolje polumjesec nego latinski križ*. Osmani su uključili Grke u svoje carstvo i Osmanska Carevina ubrzo je postala sila na moru i u europskoj diplomaciji zahvaljujući grčkom pomorskom kadru koji je činio osmansku mornaricu i tradiciji bizantske diplomacije. Osmanska je mornarica godine 1470. zadala poraze mletačkom brodovlju.²³ Osmani se tada šire u istočno Sredozemlje, prodiru u Mađarsku i Hrvatsku. Europu razdire duboka moralna kriza. U Rimu sve vrvi od bludnica; pape Aleksandar VI. i Lav X. te Julije II. nisu umrli na glasu svetosti. Kriza je dosegla najnižu točku s Lutherovom reformacijom. U Europi je

²³ L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453.*, New York, 1953.

došlo i do gospodarske krize nakon 1460., kad su Osmani osvojili Bosnu. Nazaduje i trgovina i samo je Crkva imala novca, koji je pristizao od njezina zemljišnog posjeda, desetine i indulgencija.

Kršćanstvo je pokrenulo križarske ratove, pa je onda poslalo diplomate i istraživače u središnju Aziju i dalje na istok da tamo nađu kršćane i u njima saveznike protiv islama; umjesto saveznika oni su našli mirodije, zahvaljujući kojima je počeo gospodarski oporavak Europe, koja postaje gospodarskom silom. No Europa je bila nejedinstvena, u srednjoj Europi bjesne ratovi, a na zapadu se pojavljuje suparništvo i neprijateljstvo između dvorova u Madridu, Londonu, Parizu i Lisabonu.

S druge strane, otkrića su donijela ne samo izvore bogatstava u novootkrivenim zemljama, nego su otkrila i ljude koji nisu bili ni kršćani ni muslimani, nego animisti; oni koji su ih opisivali dvojili su jesu li oni uopće ljudi i djeca Božja, a u opisima se čita mnogo lascivnih detalja o njihovom spolnom životu, pogrebnim običajima i sl. Čovjek animist viđen je u svom postojanju koje je određeno religijom i to je postalo izazovom za zapadnu Crkvu i za širenje Evanđelja. Ipak u tim putopisima nedostaje zaokružena slika čovjeka animista. Propovijedanje Evanđelja ostalo je ograničeno na suprotstavljanje Crkve poganskom Rimu, manje na odnos s germanskim i slavenskim barbarstvom i sukob s islamom. Mnogo je bilo kršćana koji su se obratili na islam u sjevernoj Africi i na Srednjem Istoku, a vrlo malo muslimana koji su se obratili na kršćanstvo, premda obje monoteističke vjere potječu iz Staroga zavjeta. Otkriće animista postalo je izazovom za Crkvu, te je uskoro počeo s radom Tridentiski koncil, koji je trebao provesti u djelo široko evangeliziranje tih naroda, a Crkva je bila jedina koja je bila u stanju suprotstaviti se rasizmu u nastajanju. Otkrića su možda bila polazište rasizma, ali su podijelila svijet na kršćane, muslimane i animiste. Polazište rasizma bilo je međutim uvjerenje da je duša čovjeka onakva kakva je njegova koža, oblik lubanje i sl., a sve to se oslanja na filozofiju Arthura Schopenhauera, Arthura Gobineaua, Lombrosa i drugih. Za Crkvu je pak ponor koji je dijelio kršćanina od animista bio premostiv vjerom i krštenjem te je pokrenula širok pokret obraćanja animista.

RELIGIOUS BACKGROUND OF DISCOVERY TRAVEL BOOKS

Summary

Many books were written on geographical discoveries, considering them as the facts that changed the world. The travel books themselves received short shrift or little importance was given to them in terms of who had written them. Most often it was not the captain himself, and, moreover, the personality of the author waned in the face of the importance of the discovery. In this article such facts are considered and travel books are analysed as literary facts. Polemics with animism was a fundamental question of early Christendom as, for instance, the criticism of Rome in "De Civitate Dei" by Augustinus. In Middle Ages the polemics was widely left to the sidelines. Now the discover met the natives of the overseas countries who were animists, lived in complete lawlessness, so that the authors started thinking if they were humans or not. The relationship between Christianity and animism has been renewed and now wide coverage is given to the image of the animist in these travel books.